

FARKLI COĞRAFYA VE SİSTEMLERDE ANAYASA YARGISININ DOĞUŞU

(Theories on the Birth of the Judicial Review)

Yrd. Doç. Dr. Taylan BARIN¹

ÖZ

Öz olarak kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi anlamına gelen anayasa yargısı, ortaya çıktığı günden bu güne hukuk ve siyaset alanında çalışan akademisyen ve uygulamacıların gündemini meşgul etmektedir. Bu alandaki tartışmaların merkezinde anayasal demokrasi düşüncesi başka bir anlatımla demokrasi ile onu sınırlandırma hedefine odaklanmış olan anayasacılık arasındaki gerilim yatmaktadır. Demokratik yönetimlerin egemen olduğu bir küresel düzen olmasına rağmen anayasa yargısı giderek daha fazla ülke tarafından benimsenmektedir. Bu çalışmada anayasa yargısının ortaya çıkış nedenlerine dair ileri sürülen teoriler derlenerek anayasa yargısının bu denli benimsenmesinin kökenindeki etkenler analiz edilmeye çalışılmıştır. Kuşkusuz Anayasa Yargısının doğuşu yalnızca bu çalışmada yer verilen sebeplerle sınırlı değildir. Ancak ortaya çıkışının ardında yatan nedenler pek çok örnekte burada açıklananlarla benzerlikler barınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa Yargısı, Anayasa Yargısının Doğuşu, Anayasanın üstünlüğü, Kuvvetler Ayrılığı, Hegemonik Koruma Tezi

ABSTRACT

The core meaning of the judicial review is a process under which legislative actions are subject to review by the judiciary. The role of the judicial review occupies the agenda of academicians and practitioners working in the field of law and politics from the day of its emergence. At

1 Georgetown University Law Center Misafir Araştırmacı
Anayasa Mahkemesi, Raportör Hâkim.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı
Öğretim Üyesi ♦ taylan.barin@anayasa.gov.tr - tbarin@ybu.edu.tr

Bu çalışma "Anayasa Yargısının Demokratik Meşruiyeti" başlıklı doktora tezimizden türetilmiştir. Tezin gözden geçirilerek yayını için bkz. Barın, T. (2016), *Anayasa Yargısının Demokratik Meşruiyeti*, İstanbul, On İki Levha Yayınları.

the very center of the debate in this field is the 'constitutional democracy' which lies the tension between democracy and constitutionalism. Although there is a democratically governed countries dominated global order, the judicial review has increasingly adopted by many countries. In this study, the theories about the reasons of the judicial review are examined and tried to analyze the reasons of the adoption of the judicial review. Certainly, the establishment of judicial review is not limited to the reason given in this study, but the reasons behind its emergence are similar to those described here in many cases.

Keywords: Judicial review, establishment of judicial review, the emergence of judicial review, supremacy of constitution, separation of powers, hegemonic preservation thesis

GİRİŞ

Yargı bilhassa da anayasa yargısı ülkelerin yönetiminde tarihte hiç olmadığı kadar söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu gelişmeyi sınırlı iktidarı (*limited government*) gerçekleştirme hedefine yönelmiş anayasacılık² namına

2 “Constitutionalism” kavramının Türkçe karşılığı olarak uzun zamandır “anayasacılık” kullanılmaktaydı. Bu çeviri tam manasıyla kavramın karşılığını vermese de Türkçe literatürde geniş kabul görmekteydi. Özbudun son eserinde, “Anayasacılık” terimini kullanmayı tercih etmiş, sebebini de şöyle açıklamıştır:

“Türkçe eserlerde, benim daha önceki yazılarım da dâhil, “constitutionalism” deyiminin karşılığı olarak daha çok “anayasacılık” terimi kullanılmıştır. Oysa, “anayasacılık” deyimini, kavramı daha iyi ifade etmektedir; çünkü “constitutionalism” sadece bir anayasasının yapımını veya varlığını değil, temel amacı devlet iktidarını sınırlandırarak birey hürriyetlerini korumak olan, daha özgül nitelikli bir anayasa anlayışını yansıtmaktadır. Prof. Mehmet Turhan da isabetli olarak “anayasacılık” deyimini kullanmıştır: Mehmet Turhan, *Anayasal Devlet, Naturel*, Ankara, 2005. *Anayasa, anayasal devlet ve anayasacılık kavramlarının tartışılması için bkz. a.g.e.*, Bölüm 3. Ünlü Amerikalı anayasa hukukçusu Walter Murphy de, benzer şekilde anayasacılık ve anayasacılık terimlerini ayırdetmektedir. Murphy, İngilizcede yaygın terim olan “constitutionalism”i anayasacılık anlamında kullanmakta, anayasacılık anlamında ise, muhtemelen kendi buluşu olan “constitutionism” terimini önermektedir. “Anayasacılık” bir anayasasının metnine (hatta belki ruhuna da) bağlılık anlamına gelmektedir. Anayasacılık ise, “insan onuruna saygıyı merkez edinen ilkelere ve bu ilkelere kaynaklanan yükümlülüklerle bağlılığı” ifade etmektedir. Bir anayasa metnine ve onun yarattığı anayasal düzene bağlılık, her zaman bu ilkelere bağlılığı da içermeyebilir: Walter F. Murphy, *Constitutional Democracy: Creating and Maintaining a Just Political Order*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2007, s. 15-16.”

Özbudun, E. (2015). *Anayasacılık ve Demokrasi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 3., 1. Dipnot.

Konuya dikkat çeken bir diğer Anayasa Hukukçusu da Levent Gönenç'tir. “Constitutional” Türkçeye “anayasal” olarak çevrildiği gibi “constitutionalism” de “anayasacılık” olarak çevrilebileceğine ve bu terimin anayasal devleti kurmak, savunmak ve sürdürmekle ilgili olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak Türkçe literatürde anayasacılık terimi kabul edilmiş ve yerleşmiş olduğundan, kavramı anayasacılık olarak kullanmaya devam etmiştir. Gönenç, Levent (2008) “Ortaçağ Avrupası’nda Anayasacılığın Düşünsel ve Kurumsal Temelleri”, Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan, Cilt II: Siyaset Bilimi, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 267.



bir zafer veya demokrasi -özellikle de çoğunlukçu demokrasi- namına bir hezimet olarak okumak mümkün olsa da literatür incelendiğinde tartışmanın bitmediği görülmektedir. Gerçekten literatürde anayasa yargısı taraftarları ile karşıtları arasındaki tartışmalara dair çokça kaynak mümkündür³.

Konu tartışılmaya devam ediyor olsa da küresel anlamda anayasa yargısının altın çağını yaşadığı görülecektir. Karşılaştırmalı örneklerden hareketle anayasa yargısının çağımızdaki durumunu gözler önüne seren Ginsburg, 2003'te yayınladığı çalışmasında bir tabloyla bu kuruma yer vermeyen yerleşik demokrasinin yok denecek kadar az olduğunu kanıtlamıştır⁴. Anayasacılığın küresel anlamda önlenemez yükselişi 21. Yüzyılın anayasacılık ve anayasa yargısı çağı olarak adlandırılması sonucunu doğurmuştur⁵. Yargı erki tarihinde olmadığı kadar yönetimde pay sahibi olmaya başlamıştır⁶.

Anayasa yargısı, kısaca doğrudan doğruya anayasaya riyeti sağlayan yargı işlemi olarak tanımlanabilir⁷. Atay, anayasa yargısının başlıca işlevlerini şöyle belirtmektedir;

"1. Federal bir devlette, federe devlet ile federal devlet arasındaki anayasal ilişkilerin işleyişini güvence altına almak,

2. Devletin siyasi organları arasındaki anayasal ilişkilerin güvenliğini sağlamak,

1. Dipnot.

Biz de bu şerhlere katılmakla beraber, Gönenç'i takip ederek, galat-ı meşhur lugat-ı fasihten evladır düşüncesiyle çalışmamızda anayasacılık terimini kullanmayı tercih ettik.

3 Anayasa yargısını savunan Dworkin'e karşı, anayasa yargısını demokrasiye yönelmiş büyük bir tehdit olarak gören Waldron iki kutup oluşturmaktadır ve düşünürlerin görüşleri karşılıklı reddiyeleriyle berraklaşmıştır. İki düşünürün karşılaştırmasına dair

Türkçe çalışma için bkz. Uluşahin, N. (2008). "Anayasa Yargısının Meşruluğu: J. Waldron Karşısında R. Dworkin", **Aydınlanma ve Hukuk: Modern Hukukun Sorunları Bağlamında Türkiye'de Hukuk**, (Yayıma Haz. Köker, L.) İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 106-118.;

İngilizce bir çalışma için bkz. Sadurski, W. (2002). "Judicial Review and the Protection of Constitutional Rights" **Oxford Journal of Legal Studies**, Vol. 22, No. 2, ss. 275-299.

4 Ginsburg, T. (2003). **Judicial Review in New Democracies: Constitutional Courts in Asian Cases**, New York: Cambridge University Press. Tablo I.I. s. 7-8.

5 Hirschl, R. (2004). **Towards Juristocracy: The Origins and Consequences of The New Constitutionalism**, Massachusetts: Harvard University Press. s. 1

6 Stone Sweet'in "Yargıçlarla Birlikte Yönetmek" kitabının başlığı bile bu tabloyu gözler önüne sermektedir. Stone Sweet, A. (2000). **Governing with Judges: Constitutional Politics in Europe**, New York: Oxford University Press.

7 Tunç, H. (1997). **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı: Denetim Kapsamı ve Organları**, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 18.

3. Normların anayasaya uygunluğunu denetlemek,
4. Temel hak ve hürriyetleri korumak ve güvence altına almak,
5. Siyasi temsilin seçimlerinin anayasal ve yasal ilkelere uygunluğunu sağlamak,
6. Anayasayı ve anayasal düzeni siyasi düşmanlarına karşı korumak.⁸

Anayasa yargısının ortaya çıkışını açıklayan teoriler, genellikle buradaki işlevlerden bir veya birkaçını ön plana çıkarmak suretiyle anayasa yargısının temel işlevini saptamaya çalışmaktadır. Anayasa Yargısının ortaya çıkışı salt hukuki bağlamda açıklanabileceği gibi tarihsel, siyasi, ekonomik ve sair sosyal olaylarla da irtibatlandırılarak açıklanabileceği için teorilerin bir kısmının hukuki perspektiften ziyade siyasi veya ekonomik arka planın temel belirleyici olduğu savı üzerine inşa edilmiştir. Bu teorilerden birkaçı aynı yerde ve anda geçerli olabileceği gibi ilgili teorinin geçerliliği aynı ülke için dönemsel olarak da değişebilmektedir.

I. KUVVETLERİN YATAY VE DİKEY SINIRLARININ MUHAFAZASI İÇİN ANAYASA YARGISI

Anayasa yargısı, devletteki her bir kuvvetin işlevini kendi sınırları içerisinde kalarak sürdürdürebilmesini sağlama potansiyeli ile varlık göstermeye başlamıştır. “Kurumsal Zorunluluk” olarak da tanımlanan bu teze göre anayasal düzen içinde belirlenmiş kurumsal yapı, anayasa yargısını gerekli kılmaktadır. Merkezdeki organlara sınırlar çizerek ayrı işlevler yükleyen yatay kuvvetler ayrılığında olduğu gibi, federal devlet yapısı içerisinde federal ve federe devletler arasındaki ilişkinin sınırları bağlamında dikey kuvvetler ayrılığı da aynı şekilde anayasa yargısını gerektirmektedir⁹. Federalizm ile anayasa ilişkisinin anayasanın öncesine ve sonrasına bakan iki yönü bulunmaktadır. Anayasa hem federal sistemin kaynağı hem de federe devletler arasındaki bağın niteliğini oluşturmaktadır¹⁰.

Ginsburg’un “anayasa yargısının federal mantığı” (*the federal logic of judicial review*) olarak isimlendirdiği bu yapı, Amerikan Anayasal sisteminin kabul edildiği ilk dönemlere gönderme yapmaktadır. Bu

8 Atay, E. E. (2009). “Anayasa Yargısı Kıta Avrupa Modeli”, Prof. Dr. Ali Naim İnan’a Armağan, der. Ünal, M. ve diğerleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık, ss. 1086-1087.

9 Ergül, O. (2007). *Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi*, Ankara: Adalet Yayınevi, s. 99. Ayrıca bkz. Ulusoy, D. Ç. (2015). “Federal Sistemlerde Hükümetlerarası Eğilimler”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 65, S. 4.ss. 1071-1112.

10 Uygun, O. (2007). *Federal Devlet Temel İlkeleri, Başlıca Kurumları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, 3. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 176.



anlamda federalizm ile anayasa yargısı arasındaki ilişkinin kaynağı, farklı yasama organlarının çıkardığı yasalar arasında ortaya çıkabilecek muhtemel çelişkilere odaklanmıştır. Bir tarafta federal yasalar ve anayasa, diğer tarafta ise federe devletlerin anayasaları ve mevzuatları yer almaktadır. Her ikisinden de bağımsız üçüncü bir organ, devletin bu iki farklı kademesi arasındaki potansiyel uyuşmazlıkları çözecektir. Federal mantık, yapısal ve işlevselci bir karaktere sahiptir ve anayasa yargısına dair esas vurgusu, katmanlı kanun koyucuların ve karışık siyasi yapıların arasında kaçınılmaz olarak ortaya çıkabilecek ihtilafların giderilme ihtiyacını ele almaktır¹¹. Dicey'ye göre federalizm, kanunilik ile anlamdaştır ve ruhu, yargının anayasa üzerindeki baskın karakteriyle şekillenmiştir. Bu ise yargının üstünlüğüne kapı aralamaktadır¹².

Federal sistemi benimseyen tüm devletlerde, federe devletlerle federal devlet arasında çıkabilecek uyuşmazlıkları çözmekle görevli bir yüksek mahkemeye yer verilmesi de bu ihtiyacın ciddiyetini göstermektedir. Federal sistemi benimseyen ABD, Avusturalya, Kanada, Avusturya, Almanya bu anlamda örnek teşkil etmektedir. Yargısal denetim haricinde SSCB'de görünen, federal devlet ile federe devletler arasındaki uyuşmazlığı çözmeye vazifesinin politik bir kuruma verildiği bir örnek de mevcuttur. SSCB'de Yüksek Sovyet Preziyumu'nun böyle bir görevi olmasına rağmen 1989 tarihli anayasa değişikliği ile bu görev Prezidiyum'dan alınarak anayasaya uygunluk denetimi yapmakla görevli olan "Anayasa Denetim Komitesi"ne verilmiştir¹³.

Federalizm, ABD'de 150 yıla yakın istişare edildikten sonra *federalist papers*'ta görülebileceği üzere oldukça çetin tartışmalar neticesinde kurulabilmiştir¹⁴. Yüksek Mahkemenin kurulmasına anti-federalistler,

11 Ginsburg, T. (2008). "The Global Spread of Constitutional Review", **The Oxford Handbook of Law and Politics** Whittington, K. E.; Kelemen, R. D.; Caldeira, G. A. (ed). New York: Oxford University Press, ss. 83-84.

12 Dicey, A. V. (1982). **Introduction to the Study of the Law of the Constitution**, ed. Michener, R. E., Indianapolis: Liberty Fund Publications. s. 142.

13 Teziç, E. (1991). **Anayasa Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınları, s. 128. Uygun, O. (2007). s. 274.

14 "Amerika'da federalizmin emarelerine 1643'ten itibaren rastlanmaya başlanır. Bu tarihte yeni İngiltere Kolonileri (The United Colonies of new England) adını verdikleri bir konfederasyon kurmuşlardı. Bu şüphesiz bir başlangıçtı..."

1754 senesinde anavatan Amerika müstemlekelerine Fransa'ya karşı cephe alınması hususunda daha sıkı işbirliğinde bulunmayı teklif etti. Bunun için bir Kongre toplandı ve delegeler müdafaa hususunda birleşmek fikrini kabul etmekle kalmayarak daha sıkı bir federasyon kurulmasınının çarelerini aramaya başladılar. Münakaşaları Benjamin Franklin yürütüyordu...

Franklin planı bugünkü anayasanın bir nüvesini teşkil eder, mamefih ittifak sağlayamadı."

Lütem, İ. (1951). "Cihanşümul bir Federalizm'in Şartları ve Güçlükleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8., S. 1, s. 317-318.

federal devletin çıkarlarını daha fazla gözetebileceği ve federe devletlerin yetkilerini sınırlayabileceğinden bahisle karşı çıkmışlardır¹⁵. Daha kısık sesle olsa da halen varlığını sürdüren bu çekinceleri haklı çıkartacak olaylar da yaşanmıştır. Gerçekten de ABD’de yüksek mahkemenin genel tutumu federe devletler aleyhine, federal devlet lehine olmuştur. Bu nedenle yargının federalizmi koruma işlevini siyaset kurumuna bırakması ve bu korumanın özellikle de senato eliyle gerçekleştirilmesi gerektiği hususunda önemli bir literatür oluşmuştur. Siyasal koruma teorisi (*political safeguard theory*) olarak isimlendirilen teze göre yargı, eyaletleri korumak amacıyla federal hükümetin anayasaya aykırı eyalet yetkilerine taşma girişimlerine müdahale etmek yerine, Anayasanın öngördüğü ulusal siyasi süreçlerin etkin bir biçimde işlenmesini sağlamalı ve yalnızca ona müracaat etmelidir¹⁶.

Kuvvetler ayrılığının hedefi gücün devletin belirli bir organında temerküzünün önüne geçmektir. Kuram, iktidarı sınırlandırmak için onu parçalayarak, iktidarı başka iktidarlar eliyle durdurmaya yönelmiştir¹⁷. Bunu dikey olarak federal sistemle hayata geçirebileceği gibi yatay olarak yasama-yürütme-yargı olmak üzere üçe ayırarak da gerçekleştirebilmektedir. John Locke, Lord Bolinbroke ve bilhassa Montesquieu’nun fikri temellerini attığı bu kuram, Fransız ihtilali sonrasında Avrupa’da devlet kuramları içinde son derece önde ve seçkin bir yere sahip olmuştur¹⁸.

Bu teoride kuvvetlerin yalnızca kendine özel işlevleri yine kendi sınırları içerisinde daraltılmış şekilde yapmaları gerekmektedir. Yasaların soyut ve

15 “Federal devletlerde, yetki uyumsuzluklarının çözümü için yaygın olarak kullanılan yöntemin, yani federal yönetim alanında kurulan ve üyeleri de genellikle bu yönetim tarafından atanan bir yargısal kurumun, ideal bir sistem olduğu söylenemez. Bu sistemin en çok eleştirilen yönü, oluşturulan kurumların tarafsızlığı konusunda bazı kuşkulara yol açmasıdır.” Uygun, O. (2007). s. 276.

16 Yoo, J. C. (1998). “Judicial Review and Federalism”, *Harvard Journal of Law & Public Policy*, Vol. 22, s. 197, ss. 197-205. Ayrıca bkz. Magarian, G. P. (2001). “Toward Political Safeguards of Self-Determination”, *Villanova Law Review*, Vol. 46, No. 6, ss. 1219-1258. Yoo, J. C. (1996). “The Judicial Safeguards of Federalism”, *Southern California Law Review*, Vol. 70 ss. 1311-1406.

Yalnızca federal yönetimin organı olması sebebiyle, mahkemenin taraflı bir şekilde federal yönetimin yetkilerini güçlendirme eğiliminde olacağı söylenemez. Kanada’da yüksek mahkeme uzun yıllar federal yönetimin yetkilerini sınırlama yönünde tutum takınırken, New Deal’la ilişkin olarak Roosevelt’in federal yönetimin yetkilerini arttıran önerilerinin Amerikan Yüksek Mahkemesi tarafından reddedilmesi de buna örnektir. Uygun, O. (2007). s. 276.

17 Turhan, M. (1995). “Anayasacılık ve Kuvvetler Ayrılığı”, *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkiivi*, 2. Kitap, Haz. Ökçesiz, H., İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, s. 108, ss. 106-114.

18 Doehring, K. (2002). *Genel Devlet Kuramı*, (çev. Mumcu, A.) Ankara: İnkılap Kitabevi, ss. 193-195.



genel nitelikte olması, yürütmenin yasama işlemi niteliğinde düzenleyici işlem yapamaması bu daraltılmış sınırların bir kısmını oluşturmaktadır. Yargı ise bu sınırların ihlal edilip edilmediğini tespit eden kuvvet olduğu için ayrı bir önemi haizdir. Bu görevi gereği gibi yerine getirebilmesi ise ancak bağımsızlığının sağlanması ile mümkün olabilmektedir¹⁹.

Federal devlet örgütlenmesinden üter devlet yapısını tercih eden ülkelerde kuvvetler ayrılığı, federalizmde olduğu gibi dikey ayırma yolu ile değil, yatay kuvvetler ayrılığı modeli ile gerçekleşmektedir. Yatay kuvvetler ayrılığı, devletin üstün gücünün sınırlanması ve farklı kuvvetlerin (yasama-yürütme-yargı) kendi sınırları içerisinde etkin bir şekilde hareket etmesini sağlamaktadır. Uygulamada, anayasa mahkemeleri, devlet organlarının her birine özgü yetki alanına yönelik bir tür bekçilik rolü üstlenmişlerdir²⁰. Bu rol demokratik temsil aracı olmayan yargı mercilerine fazlaca yetki verildiğine dair eleştirileri de beraberinde getirmiş ancak zaman içerisinde bunlar aşılmıştır. Örneğin Fransa'da, Rousseau'nun geniş kabul gören "genel irade" teorisi sebebiyle Anayasa Yargısı ciddi bir direnişle karşılaşmıştır. 1958 Fransız Anayasa'sında, yürütmenin üstünlüğünü koruyacak bir teknik olarak düzenlenen Anayasa Konseyi'nin kuruluş misyonu, rasyonelleştirilmiş parlamenter rejim mekanizmalarında ve Anayasayla gelen normatif sistemde bozulmaları engellemektir. Ancak zaman içerisinde Konsey kararları öncülüğünde yapılan anayasa değişiklikleri neticesinde Fransa Anayasa Konseyi de diğer Anayasa Yargısı kurumlarına benzer şekilde anayasal düzenin koruyucusu haline gelmiştir²¹.

Kuvvetler ayrılığı tezinin, günümüzde bambaşka bir boyut kazanan anayasa yargısı kurumunu açıklamakta tek başına yeterli olmadığı açıktır. Ancak gerek yatay gerekse de dikey anlamda kuvvetler ayrılığının, anayasa yargısının orijinal halinin doğuşuna sunduğu katkılar inkâr edilemez.

II. NORMATİVİST HUKUKİ POZİTİVİZMİN BİR GEREĞİ OLARAK ANAYASA YARGISI

Modern düşüncenin bir ürünü olan hukuki pozitivizm, esasen Auguste Comte'un sosyal bilimlere uyguladığı pozitivizminin hukuk alanındaki

19 Doehring, K. (2002). ss. 196-197.

20 Gülsoy, M. T. (2007). *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 104.

21 Çağlar, B. (1988). "Yeni Anayasacılık" Üzerine Notlar, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, C. 9, S. 1-3. ss. 34-35.

görünümüdür. İnsan düşüncesinin gelişimini üç evreye ayıran Comte'a göre ilk evre, olguların olağanüstü nedenlerle açıklandığı “teolojik dönem”; ikinci evre, olguların görünümünün altında idealler ve ilkelerin var olduğuna inanılan “metafizik dönem”; üçüncü ve son evre ise tarih, felsefe ve bilimde varsayıma dayanan her türlü yapıyı reddeden, olayların gözlem ve karşılıklı ilişkilerin araştırılmasıyla açıklanabileceğini kabul eden “pozitivist dönem”dir²².

Pozitivizmin hukukla birleşmesi, hukuk biliminin, normların açıklanmasından başka bir görevi bulunmadığını savunan Kelsen'in saf hukuk teorisiyle (*pure theory of law*) bilimsel bir zemine oturmuştur. Kelsen, aynı isimli eserinin ilk sayfasında teorinin amacını kısaca şöyle anlatır: *Saf hukuk teorisi, pozitif hukukun teorisidir ve neyin hukuk olduğu sorusuna yanıt arar. Neyin hukuk olması gerektiği ile ilgilenmez. Bu bir hukuk bilimidir (jurisprudence), hukuk politikası (legal politics) değildir*²³.

Alman pozitivismi ve Stammler'in saf hukuk teorisi ile Neo-Kantizmin etkisi altında kalan Kelsen, bilimin bir malumat yığını olmadığı, belirli bir metotla elde edilen sistemli bir bilgi manzumesi olduğundan hareketle yeni bir hukuk kuramı inşa etmiştir²⁴. Ona göre hukuk biliminin de tıpkı diğer bilimler gibi dış etkilerden bağımsız gerçek bir bilim olarak ele alınması gerekmektedir. Hukuk bilimi için 'saf'lığın sağlanmasının ise metotta çözüleceğine inanıyordu. Metot saflaştıkça hukuk yabancı unsurlardan arınacak; hukukun ödevi için gerekli ve sürekli olan unsurlar bir araya gelerek, değişken ve geçici unsurlar kenara atılacaktır²⁵.

Metottaki saflaşmayı sağlayacak temel prensip olan “birlik ilkesi” Aral tarafından şöyle sıralanmaktadır:

1. Bir temel norm hipotezi ile hukuk bilminde bilgiye yönelik görüş açısının birliği,
2. Hukukun yaratma ve yaratılması bağıntısının birliği aracılığı ile hukuk düzeninin birliği,

22 Keyman, S. (1978). Hukuki Pozitivizm, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 35. S. 1-4. s. 19.

23 Kelsen, H. (2005). *Pure Theory of Law*, İngilizceye çev. Knight, M., New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd., s. 1.

24 Akbay, M. (1947). Kelsen'in Hukuk ve Devlet Teorisi, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. IV., S. 1-4. s. 31.

25 Güriz, A. (2003). *Hukuk Felsefesi*, Ankara, Siyasal Yayınevi, s. 335.



3. *Hukukun yaratılması ile hukukun uygulanmasının birliği,*
4. *Hukukun görünüm biçimlerinin, hukukun kademeli yapısı teorisi aracılığı ile birleştirilmesi,*
5. *Kanuni hukukla, örf ve adet hukukunun birliği,*
6. *Sübjektif hukukla objektif hukukun birliği,*
7. *Hukuki yetki ile hukuki yükümlülüğün birliği,*
8. *Hukuk süjesi ile hukuk normunun birliği,*
9. *Gerçek kişi ile tüzel kişinin birliği,*
10. *Devletle hukukun aynılığı,*
11. *Hukuk düzeninin bağımsızlığının, birliğinin ve tek oluşunun deyimini olarak egemenlik,*
12. *Devlet hukuk düzeni (iç hukuk) ile devletler hukukunun birliği,*
13. *Kamu hukuku ile özel hukukun birliği,*
14. *Hukuk ile hukuka aykırılığın birliği.*²⁶

Kelsen, hukuk sistemini rastgele bir normlar toplamı olarak değil, normların bir bütün teşkil ettiği ve birbiriyle ilgili olduğu bir sistem olarak tasavvur eder. Kuramının temel aksiyomunu iki temel savla desteklemeye çalışır. İlkine göre, biri diğerinin ortaya çıkmasına doğrudan veya dolaylı olarak yetki veren iki norm aynı hukuk sistemine aittir. İkincisine göre ise, tüm normlar dolaylı veya doğrudan olarak tek bir kuralla yetkilendirilecektir. Yani birbirlerinin oluşturulmasında yetki vermeyen iki kural, bunları yetkilendiren üçüncü bir kuralın olmaması halinde aynı sistemin parçası olamayacaklardır²⁷.

Kelsen, inşa ettiği saf hukuk teorisiyle pozitivizmi hukukla buluşturmuştur. Doğal hukuka cephe alan Kelsen, hukukun vicdani bir zorunluluk yükleyip yüklediği sorunuyla ilgilenmez. Normların yürürlük ve geçerliği, yalnızca kendilerinden üstün olan diğer normlardan yani hukuk kuralları arasında hiyerarşiden (sil-sile-i meratip) doğar²⁸. Saf hukuk kuramı, halkın hukuka ilişkin herhangi bir tutumunun bulunduğunu

26 Aral, V. (1978). **Kelsen'in Saf Hukuk Teorisinin Metodu ve Değeri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No.2471, Hukuk Fakültesi Yayınları No.553. ss. 122 – 143. Ayrıca bkz. Kelsen, H. (2005). ss. 3-59.

27 Raz, J. (2013). Kelsen'in Temel Norm Kuralı, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (çev. Ceylan, Ş. Ş.),C. 62, S. 4, ss. 1171-1172.

28 Aral, V. (1978). s. 2.

varsaymamakta veya iddia etmemektedir. Bir hukuk sistemi etkiliyse mevcuttur ve bu, ahlaken adil olduğunun onaylanmasını gerektirmez²⁹. Pozitivizm bu sayede meşruluk ve kanuniliği özdeşleştirmiştir³⁰.

Her normun bir üsttekiyle uyumu halinde geçerli olacağı fikri, normlar hiyerarşisinde en tepede yer alan anayasaların hangi norma uygun olması gerektiği sorusunu beraberinde getirmektedir. Kelsen bu soruyu, anayasaların “Temel Norm” a (alm. *Grundnorm*, ing. *Basic Norm*) uygun olması gerektiği şeklinde yanıtlamaktadır. Teorisinin en zayıf yönünü oluşturan bu cevapla aslında pozitivist teorisyen, pozitif olmayan bir normdan destek almaktadır. Başka bir ifadeyle, her sistemde pozitif olmayan başka bir kuralın bulunmasını şart kılarak bu sorunun üstesinden gelmektedir. Hukuk bilimi, bir bilim olarak yalnızca pozitif hukuku konu edinmekte ancak temel normu önceden varsaymaktadır³¹. Hukuku bir bütün olarak ele alan Kelsen, uluslararası hukuku da ulusal hukuk gibi monist bir şekilde ele almakta, uluslararası hukukun da kökenini aynı temel norma dayandırmaktadır³².

Basitleştirecek olursak, Kelsen modelinde kurallar ancak bir üst kurala dayandığı ve ona aykırı olmadığı müddetçe geçerlidir/normatiftir. Normlar hiyerarşisi sistemi, normların geçerliliğini kontrol eden yargısal otoriteleri, anayasa yargıçlarını beraberinde getirmiştir. Böylelikle normların geçerliliği anayasal geçerliliğe indirgenmiştir³³.

Şu hâlde geçerli bir normlar hiyerarşisinin varlığı, hiyerarşiyi denetleyecek bir anayasa yargısı mekanizmasına ihtiyaç duymaktadır³⁴. Anayasa yargısı, anayasanın üstünlüğünün gerçekleşmesini sağlayan uygulamalardan biridir³⁵. Alttaki normun kendisinden üstte olan normlara

29 Raz, J. (2013). s. 1189.

30 Hukuk – ahlak ayrımı temelinde kurulan bu özdeşlik ise her türlü devlet düzenini onaylayabileceği eleştirisiyle karşılaşmıştır. Bkz. Köker, L. (2008). “Kanunilik ve Meşruluk: Türk Hukuk Kültüründe Eleştirel Bir Yaklaşım İçin Notlar.” **Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan**, cilt I: Siyaset Bilimi, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 345.

31 Raz, J. (2013). s. 1191., Keyman, S. (1981). **Hukuka Giriş ve Metodoloji**, Ankara: Doruk Yayınları, s. 44.

32 Bernstorff, J. V. ve Dunlap, T. (2010). **The Public International Law Theory of Hans Kelsen**, New York: Cambridge University Press. s. 81.

33 Stone Sweet, A. (2000). **Governing with Judges: Constitutional Politics in Europe**, New York: Oxford University Press. s. 133.

34 Kelsen, bu sistemi önerirken kanunların anayasaya uygunluğunun siyasi denetimi yolunu dışlamamakta hatta yasama organının denetim yapmasını yeğlemektedir. Turhan, M. (2015). “Hans Kelsen’e Göre “Anayasaya Aykırı” Yasa”, **Haşim Kılıç’a Armağan**, der. Çoban, A. R. vd. C. I., Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, s. 361.

35 Tunç, H. (1997). s. 23.



uygunluğunu denetleyebilecek bir mekanizmanın olmadığı durumda, sistem çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilecektir³⁶. Literatürde Kelsen Modeli veya Kıta Avrupası Modeli anayasa yargısı olarak adlandırılan bu modelin ilki 1920 Avusturya Anayasasında vücut bulmuş ve Türkiye dâhil Kıta Avrupası hukuk sistemini benimseyen pek çok ülkeye ilham vermiştir³⁷.

III. TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERE ETKİN KORUMA SAĞLAMAK İÇİN ANAYASA YARGISI

İnsan haklarına saygı gösterilmesi talebi çağımızın en yaygın ve etkili siyasi ahlak çağrısıdır. İnsan haklarının korunması da anayasal demokratik sistemin esaslarındanadır. Bu hedefe ise ancak devlet sınırlandırıldığında ulaşılabilmektedir³⁸. Arslan bu durumu şöyle aktarır;

*“İnsan haklarının sadece yaldızlı bir “retorik” olmaktan çıkarılıp, bireylerin yaşamına yansıyan ve gerçekten uygulama değeri bulan haklar ve özgürlükler haline getirilmesi bu alandaki pozitifleştirme girişimlerinin başarısına bağlıdır. Başka bir deyişle, insan haklarının etkili bir şekilde korunabilmesi bu hakların hem ulusal anayasalar hem de uluslararası insan hakları belgeleri gibi pozitif hukuk metinlerinde korunmasıyla mümkündür. Elbette bu koruma, haklar ve özgürlükler ihlal edildiğinde başvurulabilecek etkili mekanizmaları da gerektirmektedir.”*³⁹

Bu mekanizmalardan en etkili olanı kuşkusuz Anayasa Mahkemeleridir. Anayasa hukuku, ‘siyaset biliminin hukuktan çok daha önemli olduğu bir siyasi reçeteler kataloğu’ olmaktan çıkıp pozitif hukuk metni halini alırken ve jürisprüdansiyel olurken hukukileşmiştir. Temel hak ve hürriyetlerin anayasa metinlerinde pozitif hukuk normları olarak yer alması, insan hakları üzerindeki teorik tartışmaları -en azından hukukçular açısından- dindirmiş ve onları demokratik-liberal sistemler için önemli bir teminat haline getirmiştir⁴⁰.

36 Troper, Anayasa Yargısını Haklılaştırma Mantığı (*The Logic of Justification of Judicial Review*) başlıklı makalesinde Kelsen’in fikirlerinden ilham alan Anayasa yargısını zayıf gerekçe (weak justification) olarak isimlendirmektedir. Troper, Kelsen’in bizzat kendisinin anayasa yargısı olmadan anayasanın üstün olmadığını itiraf ettiğini iddia eder ve anayasanın üstünlüğü için tek aracın anayasa yargısı olmadığını, kanunların anayasaya uygun olarak yapılmasının dahi anayasanın üstünlüğünü sağladığını savunur.

Troper, M. (2003). “The Logic of Justification of Judicial Review”, **International Journal of Constitutional Review**, Vol. 1, No. 1, ss. 105 – 108.

Troper’nin eleştirileri için ayrıca bkz. Ergül, O. (2007). **Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi**, Ankara: Adalet Yayınları. ss. 93-97.

37 Avusturya Anayasa Mahkemesi ve konuya ilişkin daha geniş bilgi için bkz. Barın, T. (2016). **Anayasa Yargısının Demokratik Meşruiyeti**, İstanbul: Oniki Levha Yay. ss. 139-159.

38 Erdoğan, M. (2012). **Anayasal Demokrasi**, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi. s. 139.

39 Arslan, Z. (2008). **Anayasa Teorisi**, Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 26.

40 Çağlar, B. (1988). “Yeni Anayasacılık Üzerine Notlar”, *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*,



Anayasa yargısı, normlar hiyerarşisini bilhassa da anayasanın üstünlüğünü tesis etmedeki en önemli araçtır. Anayasa metinlerinde temel haklar katoloğuna yer verilmesiyle birlikte, anayasalarda yer alan haklar normlar hiyerarşisinin neticesi olarak doğrudan uygulanma imkânı bulmuş ve hakları ihlal eden yasal düzenlemeler iptal edilebilir olmuşlardır. Hatta hakların zaman içerisinde doğal hukuktan güç alarak anayasaların üzerinde (*supraconstitutional*) bir normatifliği barındırdıkları dahi iddia edilmiştir⁴¹.

Anayasa yargısının günümüzde yerine getirdiği işlevlerden en önemlisi temel hak ve hürriyetlere etkin koruma sağlamasıdır. Bu işlev, anayasa yargısının savunulması veya haklılaştırılması anlamında da başrolü oynamaktadır. Gerek anayasanın üstünlüğünü sağlamaya adanmış Kelsen’ci anayasa mahkemelerinin gerekse de kuvvetlerin yatay ve dikey sınırlarının muhafazası için ortaya çıkan anayasa mahkemesi modellerinin giderek hak-merkezli yargılamaya yönelmeleri de bu dönüşümü kanıtlamaktadır.

Buna rağmen, anayasa yargısının olmadığı örneklerde dahi temel hak ve hürriyetlerin korunduğu gözlemlenebilmektedir. Örneğin Hollanda, İsveç, Avusturalya ve Birleşik Krallıkta hak eksenli anayasa yargısı bulunmadığı hâlde, hak ihlallerine çok fazla rastlanılmamaktadır. Bu örnekler temel hakların korunması için anayasa yargısına ihtiyaç duyulmadığı tezini güçlendirir gibi görünse de, mezkûr ülkelerin siyasal sistemleri, gelenekleri, siyasi kültürleri ve sosyal durumları birlikte düşünülmeden karar vermek güçtür. Karşılaştırma yaparken ülkelerin çok yönlü durumlarını görmezden gelerek “*ceteris paribus*” (diğer tüm durumlar sabitken) bir yöntem izlemek ise bilimsel anlamda tatmin edicilikten uzaktır. Kaldı ki, şu durumda dahi bu ülkelerin hak eksenli anayasa yargısı modeli benimsemeleri halinde hakların daha iyi korunması ihtimali varlığını sürdürmektedir⁴². Bir zorunluluk olup olmadığı tartışılmakla birlikte anayasa mahkemelerinin hakları korumakla vazifelendirildiği ve hatta ileride görüleceği üzere meşruluğunu bu varsayımdan aldığı kabul edilmektedir.

Anayasa yapımı Kıta Avrupası’nda II. Dünya Savaşının ardından önemli değişikliğe uğramış, temel haklar Avusturya haricinde tüm Avrupa ülkelerinin anayasalarında yer almaya başlamışlardır. Anayasalardaki

İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, C. 9, S. 3-1. s. 36.

41 Stone Sweet, A. (2000). s. 95.

42 Sadurski, W. (2002). “Judicial Review and the Protection of Constitutional Rights”, *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 22, No. 2, ss. 275-276.



bu değişimle beraber kurulan Anayasa Mahkemeleri de yasamaya karşı insan haklarının korunmasında en etkin organ haline gelmişlerdir. Ardından anayasa yargısı insan haklarına saygıyı sağlarken bir yandan da özgürlüklere ilişkin normlar oluşturmuşlardır. Bu gelişmeleri müteakiben bireysel başvuru / anayasa şikâyeti gibi müesseselerle mahkemeler, hak ve özgürlük ihlallerine karşı koruyucu rollerini pekiştirmişlerdir⁴³.

IV. HIRSCHL: HEGEMONİK KORUMA TEZİ

Hirschl 2000 yılında kaleme aldığı makalesinde, dört ülkenin İsrail (1992), Kanada (1982), Yeni Zelanda (1990) ve Güney Afrika (1993) anayasal reformlarının arkasındaki siyasi nedenleri incelemiş ve reformlarla gelen anayasa yargısının anayasacılığın bir gereği olarak ortaya çıkmadığı sonucuna varmıştır. Anayasallaşma doğu bloku ülkelerinde demokrasi ve pazar ekonomisine geçmenin bir parçası görünümündeyken, bazı Latin Amerika ülkeleri ile 70'lerin sonlarındaki Güney Avrupa ülkelerindeki hakların anayasallaşması ve anayasa mahkemelerin kurulması ile demokrasiye geçişin ürünü olarak görülmektedir. Oysa yukarıda sayılan dört ülkede hakların anayasallaşması temel ekonomik ve siyasi değişimlerin bir başarısı olmadığı gibi bir sonucu da değildir⁴⁴. Bu örneklerde yazar, yargıyı güçlendirmeyi, siyasi ve ekonomik elitlerin, "çevredekilerin" (*periphery*) ve çoğunluğun siyasi etkilerinin artmasına karşı bir önlem olarak düzenlendiğini iddia etmiştir⁴⁵. Hirschl'e göre ne yargının kurumsal manada güçlenmesine de siyasetin hızla yargısallaşması, merkezin çıkarlarından bağımsızdır. Siyasi güç sahipleri kurumsal yapıyı genellikle kendi çıkarlarına en uygun biçimde şekillendirmektedirler⁴⁶.

Anayasal değişim talepleri çeşitli grupların içerisindeki siyasi topluluklardan kaynaklanır fakat şayet hegemonya sahibi siyasi ve ekonomik elitler, parlamentolardaki siyasi temsilciler ile hukuki elitler, önerilen değişimden kazançlarını kestiremiyorlarsa, bu değişim bir şekilde engellenir. Anayasa yargısı gibi, merkez bankaları, Uluslararası Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu (*IMF*) ve Uluslararası Tahkim Komisyonu gibi yarı-özerk kurumlar da karar vericilerin esnekliğini sınırlar ve bu kurumlarda da onları oluşturanların çıkarları belirleyicidir⁴⁷.

43 Kaboğlu, İ. Ö. (1994). *Anayasa Yargısı*, Ankara: İmge Kitabevi, s. 112.

44 Hirschl, R. (2000). "The Political Origins of Judicial Empowerment through Constitutionalization: Lessons from Four Constitutional Revolutions", *Law and Social Inquiry*, Vol. 25. s. 93.

45 Hirschl, R. (2000). s. 91.

46 Hirschl, R. (2000). s. 94.

47 Hirschl, R. (2000). ss. 102-103.

Anayasa yargısı üç anahtar grup arasındaki etkileşimin bir türev ürünüdür. Bu gruplardan ilki, istikballeri tehdit altında olan siyasi elitlerdir. Siyasi elitler, demokratik politika yapım süreçlerinde siyasi hegemonyalarını koruyup geliştirebilme peşindedirler. İkinci grubu ise ekonomik elitler oluşturur. Bu grubu oluşturanlar, neo-liberal serbest piyasa yoluyla sağlanan liberalleşme ile devletçilik ve kolektivizm karşıtlığı gibi hürriyetlerin anayasallaşmasını takip ederler. Üçüncü ve son grupta ise, siyasi etkilerini ve uluslararası itibarlarını arttırma arayışında olan yargı elitleri ve ulusal yüksek mahkemeler bulunmaktadır⁴⁸.

Hirschl'in makalesinin teorik altyapısını dayandırdığı merkez-çevre ilişkileri, Türk siyasetini anlamada bir anahtar olarak kullanıldığı gibi, yazarın buradan beslenerek ortaya attığı hegemonik koruma tezi de Türk Anayasa Mahkemesi'nin doğuşunu anlamlandırmada bir anahtar olarak kullanılmış, öğretilerde pek çok yazar 1960 darbesi sonrasında kurulan Türk Anayasa Mahkemesini bu tezle açıklamıştır⁴⁹. Hegemonik koruma tezine geçmeden önce hem hegemonik koruma tezi hem de Türk siyasetini anlamlandırmada işlevsel olan merkez-çevre ilişkilerini açıklamak gerekmektedir.

Amerikalı sosyolog Edward Shils 1961 yılında yazdığı "Merkez ve Çevre" (*Center and Periphery*) başlıklı makalesinde; her toplumun bir merkezi olduğunu, bu merkezin toplumun inançlar ve değerler dünyasının da merkezi olduğunu iddia etmiş ve Batı'daki siyasal ve sosyal dönüşümü bu merkez-çevre arasındaki gerilim ve yakınlaşmayla analiz etmiştir⁵⁰. Merkez-çevre ilişkileri 1970'li yıllarda Türk Modernleşmesi üzerine çalışan yazarların oldukça ilgisini çekmiştir⁵¹.

Şerif Mardin 1973 yılında "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri" başlıklı makalesine Shils'in makalesine başladığı cümleyle; *Toplumun bir merkezi vardır*, diyerek başlamakta ve Osmanlı'dan

48 Hirschl, R. (2004). "The Political Origins of the New Constitutionalism", *Indiana Journal of Global Studies*, Vol. 11, Issue 1, s.90, ss. 71-108.

49 Ergül, O. (2007). ss. 209-219., Özbudun, E. (2014). "Türkiye'de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri", **Türkiye'de Demokratikleşme Süreci Anayasa Yapımı ve Anayasa Yargısı**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 133. ss 131-146., Turhan, M. (2006). *Anayasa Yargısının Demokratik Hukuk Devletinde İşlevi ve Meşruluğu, Anayasa Yargısı İncelemeleri*, der. Turhan, M. ve Tülen, H. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, ss. 44-47. ss. 41-69; Gülener, S. (2012). **Türkiye'de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu**, İstanbul: XII Levha Yayınları, s. 191-240.

50 Shils'in bu ünlü makalesi Türkçeye de çevrilmiştir. Shils, E. (2002). "Merkez ve Çevre", **Türkiye Günlüğü**, çev. Çelikkaya, Y. Z., Sayı: 70.

51 Gönenç, L. (2000) ".(2006'lı Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek", **Toplum ve Bilim**, S. 105, s. 129.



Cumhuriyete uzanan bir tahlil yapmaktadır⁵². Mardin burada Osmanlı İmparatorluğu'nun, karmaşık ve incelmış bir kurumlar şebekesine dayanan uzun ömürlü bir merkezi olduğunu iddia etmektedir.

Batı'da devlet-kilise çatışması ve sınıfsal çatışmalar olduğu için bu iki çatışma alanındaki problemlerin ayıklanması çevresel bir gücün merkezle bütünleşmesi sonucunu doğurabilmekteydi⁵³. Batı'dakinin aksine Osmanlı'daki merkez-çevre ilişkisi tek boyutlu olarak her zaman merkez ile çevrenin karşı karşıya gelmesi şeklinde cereyan etmiştir. Mardin, merkez-çevre çatışmasını inşa eden faktörleri şöyle sıralar;

1. *Doğmakta olan bir imparatorluk içinde bölük-pörçüklüğün varlığını hala geniş ölçüde sürdürmesi,*
2. *Devlet ile imparatorluğun çekirdeği olan Anadolu'daki göçebeler arasındaki ilişki (Osmanlı kurucularının göçebe geleneğini terk ederek merkezileşmesi ve göçebelerin merkezin iktidarını tehlikeye sokan dini ritüelleri tatbiki devam etmesi)*
3. *Merkezin, Osmanlı öncesi soylular zümresinden kalan ve taşralı güçlü ailelere kuşkuyla davranması ve taşrayı başeğmez din sapkınlığının fesat yuvaları olarak görmesi*
4. *Bölük-pörçüklük karşısında yer alanlar, yani resmi görevliler, çevreden, deyim yerindeyse sadece parmaklığın öte yanında olmaları bakımından değil, bazı simgesel farklılıklarla olduğu gibi bazı ayırt edici statü özellikleri dolayısıyla da ayrılıyorlardı (ülkenin en önde gelen yurttaşlarının tüccarlar değil de, siyasi iktidarı elinde tutanlar olması örnek olarak gösterilebilir)*
5. *Devletin siyasi ve ekonomik konulardaki denetim iddiası, kültür üstünlüğü hakkıyla da destekleniyordu. Çevrenin ayrışıklığına oranla yönetici sınıf olağanüstü derli topluydu ve bu, her şeyden önce bir kültür olgusuydu⁵⁴.*

Osmanlı tarihi ve Cumhuriyet'e geçişi Shils'ten alarak geliştirdiği merkez çevre kavramıyla inceleyen Şerif Mardin, Osmanlı Devletindeki

52 Mardin, Ş. (2004). "Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri" (çev. Gören, Ş.) **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, (der. Türköne M. ve Önder, T.), 12. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 35.

Söz konusu makalede Mardin'in yaptığı merkez-çevre ilişkileri analizi zamanla paradigma statüsünü kazanacak kadar yaygınlaşmış, anonimleşmiş ve sosyal bilim topluluğunun büyük çoğunluğu tarafından Türk siyasetini ve Türkiye'nin demokrasi sorunlarını açıklayabilecek bir anahtar olarak kabul edilmiştir.

Çınar M. (2006). "Kültürel Yabancılaşma Tezi Üzerine", **Toplum ve Bilim**, S. 105, s. 153.

53 Mardin, Ş. (2004). s. 37.

54 Mardin, Ş. (2004). ss. 39-47.

merkez-çevre ilişkisini kısaca şöyle tanımlamaktadır: “Osmanlı Devleti’nin bir arada tutmayı başardığı merkezi bürokratik aygıt olduğu kadar, bu devletin işlemesini mümkün kılan meşruiyetin özünü temsil eder. Çevre ise geri kalan toplumsal alanla, merkezden ayrı yaşayan ve onunla ancak gevşek bir bütünleşme içinde olan kurumlar ve coğrafi alana işaret etmektedir”⁵⁵. Bu perspektif ve merkez çevre ilişkileri nazariyle bakıldığında demokrasinin yerleşmesiyle beraber çevre siyaset yapıcı pozisyonu giderek daha fazla işgal etmektedir.

Merkez-çevre düalizmini Mardin kültürel boyutta ele alırken Heper, kurumsal boyutuyla ele almış ve merkez yerine devleti koymuştur. Heper, çalışmalarında merkez (yani devlet) ağırlıklı yönetimin Türk siyasetinde ortaya çıkardığı sorunlara odaklanmıştır. Özbudun ve Kalaycıoğlu ise merkez-çevre ikiliğinin siyasi toplum üzerindeki etkilerine yoğunlaşmış ve seçmen davranışlarının analizi ile merkez değerleri savunan partiler ile çevre değerleri savunan partilerin karşılıklı konumlarını ön plana çıkarmışlardır. Kökleri Osmanlı toplumunda yatan merkez-çevre gerilimi günümüzde halen geçerliliğini korumaktadır⁵⁶. Özbudun’un da belirttiği gibi, *Türk siyasetinde temel bölünme çizgisinin, merkezi askeri bürokratik elitlerle, çevresel güçler arasındaki bir merkez-çevre (center-periphery) çatışmasına dayandığı yolunda, Türk siyasal bilimcileri arasında büyük ölçüde görüş birliği mevcuttur*⁵⁷.

Türk Anayasa Mahkemesi ilk defa 1961 Anayasasıyla hukuk sistemimize girmiştir. Anayasanın hazırlanması, merkez-çevre geriliminin zirveye ulaştığı bir döneme rastlar. Türk Anayasa Mahkemesinin kuruluşunu daha sonra inceleyeceğimiz için burada yalnızca hegemonik koruma teziyle ilgili kısmı aktarılmaya çalışılacaktır.

1924 Anayasasının tek-partili bir rejim altında uygulandığı 1925-1946 arası dönemde eksikliği hissedilmeyen anayasa yargısı, 1946 yılında çok

55 Mardin, Ş. (2007). “Türkiye’de Gençlik ve Şiddet”, *Türk Modernleşmesi*, Der. Türköne M. ve Önder, T. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 275.

56 Gönenç, L. (2006). ss. 130-131. Ayrıca bkz.

Heper, M. (1985). *The State Tradition in Turkey*, England: The Eothen Press.

Özbudun, E. (1976). *Social Change and Political Participation in Turkey*, Princeton: Princeton University Press.

Kalaycıoğlu, E. (1994). “Elections and Party Preferences in Turkey: Changes and Continuities in the 1990’s” *Comparative Political Studies*, Vol. 27, No. 3, ss. 402-424.

Tosun, T. (1999). *Türk Parti Sisteminde Merkez Sağda ve Merkez Solda Parçalanma*, İstanbul: Boyut Kitapları.

57 Özbudun, E. (2005). Anayasa Yargısı ve Demokratik Meşruluk Sorunu, *Demokrasi ve Yargı*, ed. Ergül, O. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 340.



partili siyasi hayata geçilmesiyle birlikte, yokluğunun sakıncalarını açık bir şekilde hissettirmeye başlamıştır. 1924 Anayasası TBMM'nin yetkileri üzerinde herhangi bir sınırlamaya yer vermediği için, parlamentoya hâkim siyasi parti çoğunlukları Anayasa'ya aykırı ve muhalefetin haklarını sınırlandırmaya yönelik kanunları kolaylıkla çıkarabilmekteydi⁵⁸. Çoğunlukçu demokrasinin uygulandığı bu dönemde Türkiye'de ilk defa merkez-çevre çatışması bu denli görünür olmuştur. Özbudun bu durumu şöyle aktarır:

“Türkiye’de de, Tanzimat reformlarından bu yana, siyasal hayata hâkim olmuş bulunan askeri-bürokratik elitler ve onların siyasal temsilcileri konumundaki İttihat ve Terakki ve CHP gibi partiler, bu üstünlüklerini 1950 seçimleriyle birlikte kaybetmişlerdir. Çevre güçlerinin temsilcisi olarak nitelendirilebilecek olan DP’nin 1950-1960 yıllarında 1924 Anayasası’nın frendenge mekanizmalarına yer vermeyen yapısının da yardımıyla, sürdürdüğü sınırsız çoğunluk yönetimi, eski hâkim elitlerin siyasal ve sosyal konumunu büyük ölçüde zayıflatmıştır. Nitekim CHP bu dönemde anayasa yargısının kurulmasını ısrarla talep etmiştir. Dolayısıyla, bu partinin hâkimiyetinde hazırlanmış olan 1961 Anayasası’nın bu sistemi iştiyakla benimsemiş olması kolayca açıklanabilmektedir.”⁵⁹

Mahkemeler karar verirken karşılarında çatışan iki hukuksal paradigma bulunur. Bunlar, liberal “hak-eksenli” paradigma ve otoriter “ideoloji-eksenli” paradigmadır. Hak-eksenli paradigma bireye ve onun haklarına öncelik verirken, ideoloji eksenli paradigma devleti ve resmi-söylemi koruma kaygısına dayanmaktadır⁶⁰. Yarım asırdan fazla süredir Türkiye’de kanunların anayasaya uygunluğunu denetleme işlevini yerine getiren Anayasa Mahkemesi, ortaya çıktığı günden bu güne neredeyse hep aynı çizgide kalmış ve hak eksenli yargılama yapmaktansa devleti koruma refleksiyle kararlar vermiştir. Turhan’ın isabetle belirttiği gibi, *“Türkiye’de yargıçlar halk adına yetki kullanan bağımsız otoriteler olarak davranmamakta, tam tersine kendilerini yerleşik kurumsal yapı içinde devletin ve bu devletin ideolojisinin bekçileri olarak görmektedirler.”⁶¹*

Türk Anayasa Mahkemesi de Hirschl’in hegemonik koruma tezini doğrular şekilde yukarıda zikredilen İsrail, Kanada, Yeni Zelanda

58 Özbudun, E. (2014). “Türkiye’de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri” **Türkiye’de Demokratikleşme Süreci Anayasa Yapımı ve Anayasa Yargısı**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları s. 133.

59 Özbudun, E. (2014). s. 146.

60 Arslan, Z. (2008). s. 241.

61 Turhan, M. (2007). “Anayasanın Hak Temelli Yorumu ve Anayasa Yargısı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 62., S. 3., s. 403.

ve Güney Afrika gibi emsal ülkelerle birlikte uzun süre anılmıştır. Ancak 2010 Anayasa değişiklikleri sonrasında kanaatimizce bu tez Türk Anayasa Mahkemesini açıklamada yeterliliğini yitirmiştir. Mezkûr anayasa değişiklikleri neticesinde anayasa mahkemesinin kompozisyonu değişmiş ve üye sayısı arttırılmıştır. Değişiklik neticesi atanan üyeler ile emekliliğe ayrılan üyeler yerine atanan üyeler, değişikliği yapan hükümet döneminde görevlerine başlamışlardır. Dönem hükümetini oluşturanların, yeni hegemonya sahibi elitler oldukları varsayımını kuvvetlendirmektedir. Ancak “kritik” davalarda mahkemenin aldığı kararlar hegemonik koruma tezi ile çelişmektedir. Mahkemenin kamuoyunda bilinen isimleriyle; uzun tutukluluk süresine dair verdiği karar⁶², sosyal paylaşım sitesi Twitter’ın kapatılmasına dair kararı⁶³, dershanelerin kapatılmasına dair kararı⁶⁴, tutuklu gazeteciler Erdem Gül ve Can Dündar kararı⁶⁵, Anayasa Mahkemesi’nin içtihadını değiştirerek OHAL KHK’larının iptali talebinin yetkisizlik nedeniyle reddettiği kararı⁶⁶ birlikte düşünüldüğünde bu kararların tamamının aynı istikamete yöneldiği ve yeni elitleri memnun etmediği açıktır. Ancak bu kararların tamamını eski elitleri memnun edecek şekilde okumak da güçtür. Kuşkusuz mahkemenin aynı dönemde yeni elitleri memnun edebilecek, laiklik tanımındaki değişiklik gibi, kararları da mevcuttur fakat tüm bu kararlar kendi içerisinde tutarlı bir bütün oluşturmaya adaydır. O hâlde, henüz böyle bir tespiti yapmak erken olmakla birlikte mahkemenin ideoloji-ksenli yargılama yapmaktan vazgeçtiği, onun yerine hak aksenli paradigmayı benimsediği, en azından bu paradigmanın değişebilir olduğu rahatlıkla iddia edilebilir⁶⁷.

Bu tespitimizin erken ve aceleci bir tespit olduğu öne sürülebilir. Bu itirazın haklılık payı da bulunmaktadır. Elli yılı aşkın bir süredir hegemonik koruma tezi ile anılan bir kurumun, son birkaç yılına

62 Anayasa Mahkemesi Başvuru Numarası: 2012/1272 Karar Tarihi: 04.12.2013

63 Anayasa Mahkemesi Başvuru Numarası: 2014/3986 Karar Tarihi: 02.04.2014

64 Anayasa Mahkemesi 13/7/2015 Tarih, 2014/88 Esas, 2015/68 Karar sayılı kararı.

65 Anayasa Mahkemesi Başvuru Numarası: 2015/18567 Karar Tarihi: 25.02.2016

66 Anayasa Mahkemesi 12/10/2016 Tarih, 2016/166 Esas, 2016/159 Karar sayılı kararı.

67 Barın, T. (2015). AYM ‘Kırmızı Kitap’a mı yoksa ‘Anayasa’ya mı uymalı?, **Serbestiyet**23.07.2015. <http://serbestiyet.com/Yazarlar/aym-kirmizi-kitapa-mi-yoksa-anayasaya-mi-uymali-155808> (erişim tarihi: 15.9.2017)

Türk Anayasa Mahkemesinin yargısal aktivizmden, kendini sınırlama ilkesi yönünde değişimi ve yerindelik denetiminden hukukilik denetimine yöneldiğine ilişkin bir çalışma için bkz. Yazıcı, S. (2015). “Kuruluşundan Bu Yana Türk Anayasa Mahkemesinin Değişen Rolü”*Haşim Kılıç’a Armağan*, der. Çoban, A. R. vd. C. I., Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, ss. 385-413.



bakarak paradigma değişikliği iddiası isabetli olmayabilir ancak paradigmanın değişebilir olduğuna dair karine teşkil ettiğinden kuşku duymamak gerekir.

V. GİNSBURG: SİGORTA OLARAK ANAYASA YARGISI

Anayasacılığı bir sigorta olarak nitelendirmek Ginsburg'un tezinden çok daha öncesine dayanmaktadır⁶⁸. Anayasacılığın özünde de sınırlı iktidarı gerçekleştirme ideali yattığı için bu tez kolaylıkla gerekçelendirilebilmektedir. Ginsburg, anayasa yargısının neden ortaya çıktığını araştırdığı bölümde, anayasa taslağını hazırlayanların neden böyle bir kuruma anayasada yer verme gereği duydukları üzerinde durmuştur. Bu sorunun cevabı, anayasanın kimin çıkarlarını yansıttığında yatmaktadır. Locke'tan bu yana anayasalar sosyal sözleşme olarak görülmektedir. Varsayım vatandaşların devlete kendi güçlerini devrettikleri ve anayasal demokrasi aracılığıyla kendi tercihlerini kolektif olarak en üst düzeye taşıdıklarıdır. Modern demokrasiler, vatandaşların vekillerine kendilerinin kolektif taleplerini yansıtmaları için verdiği vekâlet üzerinden işlemektedir. Ancak bu asil-vekil ilişkisi uygulamada her daim sağlıklı bir şekilde işlememekte, taraflar arasında düzenli bir iletişim kurulamamaktadır. Asil-vekil arasındaki bu kopukluk anayasa yapım süreçlerine de yansımaktadır. Anayasa yapımında rol alan siyasiler, anayasayı ve anayasal kurumları vekili oldukları vatandaşların geniş kapsamlı çıkarları yerine kendi menfaatleri doğrultusunda kaleme almaktadırlar. Ayrıca anayasa yapım sürecine, vatandaşların uzun dönem çıkarlarındansa siyasilerin kısa dönem çıkarları yön vermektedir⁶⁹.

Asillerle vekiller arasında böylesine bir kopukluk bulunmasına ve politikacıların kendi çıkarlarına yönelik anayasa düzenlemelerine rağmen, halen anayasa yargısının varlığı net bir izaha kavuşmamıştır. Anayasayı yapan siyasiler, yaptıkları anayasayla hükümet edeceklerdir. Bu nedenle kendilerini sınırlamaktansa daha esnek bir yönetim tasarımları beklenir. Ancak anayasayı hazırlayan politikacılar gelecekte emin değildirlere ve bu belirsizlik onları sınırlı bir hükümet tasarımına iter. Hükümette olan parti, seçimleri kazananlara geniş yetkiler tanıyan bir anayasadan yana olsa dahi sonraki seçim sonuçlarından emin olamamaktadır ve seçim sonucunda muhalefette kalma ihtimali mevcuttur. Başka bir ifadeyle, hiçbir parti seçimleri kazanacağı konusunda kendisine tam manasıyla güvenemez, bu

68 Hirschl, R. (2005). "Preserving Hegemony? Assessing the Political Origins of the Eu Constitution", *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 3 Issue 2/3, s. 280.

69 Ginsburg, T. (2003). *Judicial Review in New Democracies: Constitutional Courts in Asian Cases*, New York: Cambridge University Press. ss. 22-23.

nedene çoğunluğu sınırlamak suretiyle azınlığı koruyan anayasa yargısı gibi kurumlara değer verir. İşte bu anayasa yargısının sigortacı modeli (*the insurance model of judicial review*) olarak adlandırılmaktadır. Anayasa yargısı gelecekteki seçimlerin kaybedenlerinin riskini üstlenebilecek bir kurum olarak, anayasa pazarlıklarında masada yerini almaktadır⁷⁰.

Bu teori, rejim değişikliği ve siyasi geçiş döneminde anayasa yapım sürecinde anayasa yargısına yer verilmesi bağlamında, Tayvan, Moğolistan ve Güney Kore gibi Asya Demokrasilerinde ve Portekiz, Yunanistan ve İspanya başta olmak üzere Güney Avrupa ülkelerinde açıklayıcı bir işlev görmektedir⁷¹.

Sigorta olarak anayasa yargısı tezi, esasında siyasilerin kısa dönem çıkarlarını vatandaşların uzun dönem çıkarlarına yeğledikleri tezi üzerine inşa edilmiş olmasına karşın anayasa yargısının uzun dönemi kapsayan yönü bulunduğu için bir tutarsızlık içermektedir. Bunun haricinde 20. ve 21. yüzyıl anayasacılığının anayasa yapımındaki etkileri göz önünde bulundurulduğunda anayasa yargısına kurumsal olarak yer verilmemesine şaşırılmamak lazım. Ayrıca bu tez yakın zamanda anayasa yapmaya çalışan ve fakat başarısız olan Türkiye örneğini de açıklamada yetersiz kalmaktadır⁷².

70 Ginsburg, T. (2003). ss. 24-25.

71 Hirschl, R. (2005). s. 280. Dipnot 21.

Kitabında Moğolistan örneğine yer veren Ginsburg, anayasa yapıcılarının parlamentonun egemenliğinden vazgeçerek anayasa yargısıyla kurumsal bir sınırlamayı tercih ettiklerini belirtmiştir. Ginsburg, T. (2003). s. 200.

72 Türkiye’de 24. Dönem TBMM seçimlerini müteakip bir anayasa yapım çalışması başlatılmış ve anayasa taslağını yazmak üzere “TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu” kurulmuştur. TBMM’de grubu bulunan her siyasi partinin aldıkları oy oranına ve milletvekili sayısına bakılmaksızın eşit oranda temsil edildiği bu komisyonda tam mutabakat sağlanamamış fakat her siyasi parti kendi anayasa taslağını ve önerilerini sunmuştur. Her siyasi parti kendi önerdiği anayasa taslağında, anayasa yargısına yer vermiştir. Uzlaşma komisyonunun çalışmaya başladığı 2011 yılı, AK Parti’nin tek başına iktidarının dokuzuncu yılıydı. Sürecin genel analizi yapıldığında ana-muhalefet partisinin daima muhalefette kalacakmış gibi tasarısında sınırlayıcı hükümlere yer vermesi ile iktidar partisinin sürekli iktidarda kalacakmış gibi önerilerde bulunması, kanaatimizce bu teorinin açıklayıcılığını şüpheye düşürmektedir.

Bir örnek verecek olursak, AK Parti’nin önerisinde Anayasa Mahkemesi 17 üyeden oluşmaktadır. Bu üyelerin 9’unu TBMM seçerken kalan 8’ini seçme yetkisi Başkan’a aittir. TBMM’nin seçtiği 9 üyede ilk turda nitelikli çoğunluk aranırken, ilk turda seçilememesi halinde ikinci turda salt çoğunluk yeterli görülmüştür. Pek tabi bu öneri tıkanıklıkları giderecek bir önlem olarak rasyonelleştirilmiş parlamenterizme de örnek gösterilebilir fakat şu açıktır ki, dönemin iktidar partisi anayasa yargısını bir sigorta olarak görmeyerek TBMM ve Başkan’ın üyelerin tamamını seçmesini öngörmüştür.

Siyasi Partilerin yeni anayasa önerileri ve oluşturulan taslağın 1982 Anayasasıyla karşılaştırmalı incelemesi için bkz. Barn, T. (2014). **Türkiye’nin Yeni Anayasa Arayışı: 2011-2013 TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu Tecrübesi**, İstanbul: XII Levha Yayınları.



VI. ULUSLARARASI TALEP VE BASKILARA YANIT OLARAK ANAYASA YARGISI

Bir ülkenin anayasa yargısını benimsemesindeki bir diğer sebep uluslararası talep ve baskılardır. Bu talep ve baskılar, doğrudan ekonomik veya ulusalüstü mekanizmalar eliyle ya da dolaylı olarak ilgili ülkeye yansıtılmaktadır.

Doğrudan etkiye en net örnek Japonya anayasasının ABD tarafından şekillendirilmesidir. Japon siyasi sistemi iki farklı anayasal dönem halinde incelenmektedir. Bunlardan ilki 1868–1945 arası dönemi kapsayan Meiji Restorasyonu dönemidir. Bu döneme ismini veren Meiji Ishin olarak bilinen İmparator Mutsihito, tıpkı benzer dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun yaptığı gibi, yönünü batıya çevirmiş batıyı örnek alarak ülkesini modernleştirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Batı örneğinde ilk modern anayasa 1890'da yürürlüğe girmiştir. Aynı yıl seçimler de yapılmış ancak düzenli bir demokrasi inşa edilememiştir. Japon militarizminin hâkim olduğu bu yıllarda siyasi partiler yönetimde gerektiği ölçüde etkili olamamışlardır. Bunun nedenlerinden birisi de hiç şüphesiz, anayasal monarşi olarak tasarlanan Japon Anayasasının “gökyüzünün düzenini yeryüzünde temsil” etmekle görevli olan İmparatora geniş yetkiler vermesidir⁷³.

Japon siyasi hayatı için ikinci dönem Japonya'nın II. Dünya savaşının ardından yeni anayasasının kabul edilmesiyle birlikte 1947 yılından başlatılan ve halen devam eden süreçtir⁷⁴. II. Dünya Savaşı başladığı yer olan Avrupa'da 5 Mayıs 1945'te sona ermesine rağmen, Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının ardından 14 Ağustos 1945'te Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasıyla tüm cephelerde sona ermiştir⁷⁵. Bu tarihten sonra ülke müttefik güçlerin işgali altına girmiştir. ABD'nin hedefi, Japonya'yı demokratikleştirerek Batılı devletler sisteminin bir parçası haline getirmektir. Yeni anayasa çalışmaları da bu kapsamda başlatılmıştır. İlkın, Japon Hükümeti bünyesinde bir komisyona yeni anayasa taslağı hazırlama görevi tevdi edilmiş; komisyon Meiji Anayasasındakine benzer bir biçimde egemenliği İmparator'a veren bir sistem öngörmüştür. Bu nedenle Japonlar tarafından hazırlanan taslak işgal güçlerini hayal kırıklığına uğratmış ve İşgal Güçleri Komutanlığı

73 Büyükbaş, H. (2013). Japon Siyasal Sisteminin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme (2003-1868), *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 28, s. 44-47.

74 Büyükbaş, H. (2013). s. 51.

75 Erhan, Ç. (1996). “Avrupa'nın İntiharı” ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 51, S. 1-4., s. 259.

bir taslak hazırlamıştır. Bundan sonra, Japon hükümeti başlarda itiraz ettiyse de sonradan işgal kuvvetleri komutanı Amerikalı General Douglas MacArthur'un ismiyle anılan “Japon Anayasası MacArthur Taslağı” üzerinden çalışmalarına devam etmiş ve büyük ölçüde taslağa uygun bir anayasa hazırlamıştır⁷⁶.

Genel hatlarıyla Amerika'lıların gözetiminde tamamlanmış olan bu süreç sonucu 3 Mayıs 1947 yılında yürürlüğe giren Anayasa, pek çok açıdan Amerika Anayasasını ve anayasal sistemini andırmaktaydı. Japon sistemi yeni anayasasıyla Amerikan tipi anayasa yargısını da, ABD anayasasında dahi olmayan bir açıklıkla kabul et(tiril)miştir⁷⁷. Japon hükümeti farklı bir yapı öngörmesine ve hatta İşgal Kuvvetlerinin anayasa taslağına itiraz etmek zorunda kalmasına rağmen, baskılar neticesinde ABD'nin doğrudan müdahalesiyle bu anayasayı kabul etmek zorunda kalmıştır. Benzer durum tüm mağlup devletler için belirli ölçülerde gerçekleşmiştir. Ancak bir anayasa yargısı kültürüne sahip Kıta Avrupa'sı müttefiklerin doğrudan baskılarına bu denli maruz kalmamıştır.

Anayasa yargısının dolaylı olarak kabul edilmesi ise ülkelerin gönüllü kabullerine dayanabileceği gibi, uluslararası baskılara rıza göstermeleri ile de açıklanabilir. Çoğu zaman her iki durum, baskılara rıza ile gönüllülük, birlikte var olmaktadır. Örneğin; kredi derecelendirme kuruluşları, yabancı yatırımcılara (yatırımcıların) bir ülkeye yatırım yapmalarının riskleri üzerine çalışmakta ve ülkeleri kendi tasnif sistemleri içerisinde notlayarak ayırmaktadırlar. Kredi derecelendirme kuruluşlarının bu sınıflandırma veya notlamayı yaparken başvurdukları bir kaynak da ilgili ülkedeki hukuki yapıdır⁷⁸. Yatırımcı açısından hukuki yapı evvela “mülkiyet hakkı” bağlamında öne çıkmakta; anayasa yargısı tüm haklar açısından olduğu gibi bu hak için de etkin bir korumayı vadettiği

76 Tonami, K. (2010). İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Japonya'da Anayasacılığın Gelişimi, *Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim*, 19-20 Mart 2010 Uluslararası Sempozyum, çev. Kontacı, E., Ed. Ergül, O. Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 214.

77 Anayasa'nın Yüksek Mahkeme'nin (Supreme Court) görevlerini düzenleyen 81. maddesi şu şekildedir:

Madde 81 — Yüksek Mahkeme son merci mahkemesidir ve bütün kanun, tüzük, yönetmelik veya idari muamelelerin Anayasaya uygunluğu hakkında karar vermek selâhiyetini haizdir.

Erginay, A. (1950). Yeni Japon Anayasası (1), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 1-2, s. 503. ss. 494-506. (Yazar İtalyanca'dan çevirmiştir)

Ayrıca mahkemenin üye seçimi de ABD anayasasından esinlenerek hazırlanmıştır.

78 Gülmez, A. (2015). “Uluslararası Derecelendirme Kuruluşlarının Türkiye Uygulaması”, *PESA Rapor* s. 5.

https://docs.wixstatic.com/ugd/b39479_575fb213161145cdb9f8a1d4d2b83679.pdf (erişim tarihi: 15.09.2017)



için küresel yatırımcıyı çekmek isteyen devletler anayasa yargısına sistemlerinde yer vermektedirler.

Ekonomik açıdan diğer boyut ise ekonominin küreselleşmesi ile ulusal hukuk arasındaki etkileşimden doğmaktadır. Küreselleşme sonrası sermaye en çok kazanacağı mecraya yönelirken, ulusal düzenlemeleri kendilerine ayak bağı olarak görmeye başlamıştır. Bu da ulusal mevzuatların etkinliğinin ve gücünün azalması; NAFTA, NATO, IMF, Dünya Bankası, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası veya ulus-ötesi organizasyonların ulusal hukuk bağlamında gücünün artması sonucunu doğurmuştur⁷⁹. Küreselleşmenin etkisiyle siyasi karar alma süreçlerinde olduğu gibi hukuk yapımında da sermayeyi gözeten ulus-üstü ve uluslararası kuruluşların önceden belirledikleri politikaları uygulamayı ülkelerinin ekonomik istikbali için belirli ölçülerde kabul ettikleri bir sistem ortaya çıkmıştır⁸⁰.

Avrupa Topluluğunun, Güney Avrupa'da demokrasinin konsolidasyonunda oynadığı rol de uluslararası ortamın ve dış faktörlerin, otoriter rejimlerden demokrasiye geçişteki etkisine örnek olarak gösterilebilir. İspanya, Portekiz ve Yunanistan demokrasinin kurulmasını Avrupa Topluluğu üyeliğinin ekonomik yararlarının ön şartı olarak görmüş aynı zamanda demokrasinin istikrarı açısından da bu üyeliği önemsemişlerdir⁸¹. Ekonomi, ülkelerin anayasal tercihlerini derinden etkilerken, küreselleşme çağında anayasa yargısına ilgi de ekonomik menfaatleri koruma potansiyeline binaen artış göstermiştir.

Avrupa Birliği başta olmak üzere sair birlik veyahut ekonomik topluluklar da üyelerinde belirli koşulları gerçekleştirme şartları aramakta, bu kapsamda üyelik başvurusunda bulunan ülkelere tavsiyeler sunmaktadırlar. Ayrıca AB örneğinde olduğu gibi birlik/topluluk, belirli periyotlarla ilerleme raporları hazırlayarak ülkelerin üyelik için sağlamaları gereken hukuki ve siyasi gerekliliklere dikkat çekmektedirler. Türkiye'den

79 Yüksel, M. (2000). Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyon Sürecinde Ulusal Hukuk, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl: 2000, S. 4., s. 80.

80 Küreselleşmenin ekonomik boyutunun hukuku etkilemesini Perçin şöyle aktarmaktadır: *"... ulus devletlerin ekonomileri, ulusal egemenliğe dayalı hukuk normları ile şekillenmiş bulunmaktadır. Oysa küreselleşme, ulusal ekonomileri küresel ekonomiye entegre olma yolunda zorlamaktadır. Bu entegrasyonun aracı ise doğal olarak hukuktur. Dolayısıyla, küreselleşmenin hukuka etkisi, ulusal ekonomilerin küresel ekonomiye entegre olması için gerekli olan alanları, hatta kimi zaman bazı alanlardaki konuları, ön plana çıkarmak şeklinde somutlaşmaktadır."*

Perçin, Ö. (2010). Ekonomi Hukuku: Hukukun Sınıflandırılmasında Paradigma Kayması, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 59, S. 2, s. 302.

81 Özbudun, E. (1993). **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı**, Ankara: Bilgi Yayınevi. ss. 14-15.

örnek verecek olursak, 2010 yılında yapılan anayasa değişikliklerine genişçe yer ayıran 2010 Türkiye İlerleme Raporu, Anayasa Mahkemesi kararlarına, Anayasa Mahkemesi'nin 2010 değişikliği sonrasındaki yeni kompozisyonuna ve Askeri hâkimlerin Anayasa Mahkemesi'nde görev yapmalarının tarafsızlık açısından olası sakıncalarına değin pek çok konuda detaylı görüşleri içermektedir⁸².

Anayasa yargısının bir ülkede benimsenmesini etkileyen son önemli faktör ise diğer devletlerin ve uluslararası kuruluşların azınlıkları koruyucu etkisine binaen anayasa yargısı konusunda ısrarcı olmalarıdır. Azınlıkların korunması maksadını diğer kurumsal düzenlemelerle gerçekleştirebilmek de mümkün olmasına rağmen, anayasa yargısının azınlıkları etkin bir şekilde korumaya ilişkin dünya çapında şöhreti bulunmaktadır⁸³. 18. yüzyıl sonlarından itibaren uluslararası toplumun dikkatini çeken azınlıklar meselesi, Versay Barış Antlaşması sonrasında azınlıkların ülke içi çoğunluk politikalarının zararlarından korunması amacıyla üzerinde hususiyetle durulan bir konu haline gelmiştir. Bu kapsamda azınlıklar en etkin şekilde “yargısal koruma”yla korunabilmektedir⁸⁴. Uluslararası toplum, anayasa yargısının bu işlevinden hareketle ulus-devletlerde yer alması gereken önemli bir tedbir olarak anayasa yargısının devletlerde yer almasını savunmaktadır.

SONUÇ

Anayasa Yargısı yaklaşık otuz yıldır altın çağını yaşamaktadır. İktidarı sınırlama hedefine odaklanarak hukuk devleti ilkesini egemenlik sahasında hayata geçirmeye çalışan devletler, kanunların anayasaya uygunluğu denetimine sistemlerinde yer vermektedir. Çağımızda anayasa yargısı işlevsel olarak iktidarı sınırladığı halde ortaya çıkışı hemen her coğrafyada farklılık arz etmektedir. Gerçekten, anayasa yargısının benimsenmesi aşamasında ülke örneklerine bakıldığında tablo şaşırtıcı derecede farklı deneyimleri içermektedir.

82 Türkiye 2010 Yılı İlerleme Raporu, s. 13.

http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf

(erişim tarihi: 15.09.2017) AB önemli gördüğü mahkeme kararlarına dahi ilerleme raporlarında yer vermektedir.

83 Sandalow, T. (1977). “Judicial Protection of Minorities”, **Michigan Law Reveiw**, Vol. 75. s. 1163.

84 Cover, R. M. (1982). “The Origins of Judicial Activism in the Protection of Minorities”, **The Yale Law Journal**, Vol. 91, N. 7, ss. 1297-1298.



Anayasa yargısının ortaya çıkışını açıklayan teorilerin bir kısmı yalnızca normatif gerekliliklere odaklanırken, diğer bir kısmı ampirik verilerle teorilerini desteklemiş veyahut bu verilerle sair teorilerin anayasa yargısının doğuşunu yeterince açıklayamadığını iddia etmiştir. Yine bu yaklaşımlardan bir kısmı yalnızca belirli ülke veya bölgede ortaya çıkan anayasa yargısı modellerini açıklamaya çalışırken, diğer bir kısmı ise yalnızca belirli bir dönemde ortaya çıkan anayasa yargısı modellerini gerekçelendirmeye özgülenmiştir. Ancak bir ülkeyi analiz ederken burada ele almaya çalıştığımız teorilerin yalnızca biri açıklamaya yetmeyebilmekte veyahut da hegemonik koruma tezinde görüldüğü üzere bir dönemi açıklayabilirken sonraki dönemleri açıklamakta yetersiz kalabilmektedir. Bunların yanı sıra anayasa yargısının tüm dünyada geniş kabul görünürken gerek küreselleşme gerekse de uluslararası ve ulus-ötesi kuruluşların devletler üzerinde etkinliğini giderek arttırması da pek çok teorinin iç içe geçtiğini göstermektedir.

Anayasa yargısı anayasanın üstünlüğü ve anayasacılığın doğal bir neticesi olarak görülse de burada derlemeye çalıştığımız gerekçeler dikkate alındığında anayasa yargısının doğuşunun aslında altında yatan nedenlerin farklılık arz ettiği ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz birkaç başlık yalnızca bu iki gerekçeyi gerçekleştirme amacına yönelmiş olarak görülebilir. Fakat ampirik verilerin tamamının sınırlı iktidar idealini gerçekleştirmek olarak okunamayacağı da açıktır.

Anayasa yargısının iktidarı sınırlandırdığı en azından sınırlandırma potansiyeli barındırdığı olgusu karşısında, anayasa yargısının varlığını çoğunlukçu demokrasi karşısında çoğulcu demokrasinin zaferi olarak addetmek yanıltıcı olacaktır. Her ülke veya coğrafya kendi içerisinde farklı gerekçelerle bu sisteme yer vermeye karar vermiştir veya uluslararası talep ve baskılar neticesinde verdirilmiştir. Ülke tecrübeleri derinlemesine incelendiğinde karşılaşılan bu tablo yine de anayasa yargısının işlevini yerine getiremeyeceği şeklinde okunamaz. Kurumun ortaya çıkışı ile zaman içerisinde orijinal fonksiyonuna dönmesi arasında kimi örneklerde uzun kimilerinde ise nispeten daha az süre yeterli olabilmiştir. Kimi örneklerde ise anayasa yargısının benimsenmesinin ardından yüksek mahkemelerin anayasa yargısı fonksiyonu yerine getirmesi dalgalı bir seyir izlemiştir.

Şu halde uzaktan bakıldığında anayasa yargısının hemen her coğrafyada benzer işlevi yerine getirdiği sonucuna ulaşmak mümkünse de, ilgili örnekler derinlemesine incelendiğinde farklı doğuş hikâyelerine sahip oldukları ortaya çıkmaktadır.



KAYNAKLAR

AKBAY, M. (1947). “Kelsen’in Hukuk ve Devlet Teorisi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. IV., S. 1-4. ss. 29 – 47.

ARAL, V. (1978). **Kelsen’in Saf Hukuk Teorisinin Metodu ve Değeri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

ARSLAN, Z. (2008). **Anayasa Teorisi**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ATAY, E. E. (2009). “Anayasa Yargısı Kıta Avrupa Modeli”**Prof. Dr. Ali Naim İnan’a Armağan**, (der. Ünal, M. ve diğerleri), Ankara: Seçkin Yayınları. ss. 1077-1109.

BARIN, T. (2014). **Türkiye’nin Yeni Anayasa Arayışı: 2011-2013 TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu Tecrübesi**, İstanbul: XII Levha Yayınları.

BARIN, T. (2015). AYM ‘Kırmızı Kitap’a mı yoksa ‘Anayasa’ya mı uymalı?, **Serbestiyet**, 23.07.2015.

BARIN, T. (2016), **Anayasa Yargısının Demokratik Meşruiyeti**, İstanbul, On İki Levha Yayınları.

BERNSTORFF, J. V. ve Dunlap, T. (2010). **The Public International Law Theory of Hans Kelsen**, New York: Cambridge University Press.

BÜYÜKBAŞ, H. (2013). “Japon Siyasal Sisteminin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme (1868-2003)”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 28, ss. 43-73.

COVER, R. M. (1982). “The Origins of Judicial Activism in the Protection of Minorities”, **The Yale Law Journal**, Vol. 91, N. 7, ss. 1287-1316.

ÇAĞLAR, B. (1988). “Yeni Anayasacılık” Üzerine Notlar, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, C. 9, S. 1-3. ss. 29-42.

ÇINAR M. (2006). “Kültürel Yabancılaşma Tezi Üzerine”, **Toplum ve Bilim**, S. 105, ss. 153-165.

DİCEY, A. V. (1982). **Introduction to the Study of the Law of the Constitution**, (ed. Michener, R. E.), Indianapolis: Liberty Fund Publications.

DOEHRING, K. (2002). **Genel Devlet Kuramı**, (çev. Mumcu, A.) Ankara: İnkılap Kitabevi.

ERDOĞAN, M. (2012). **Anayasal Demokrasi**, 9. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.



ERGİNAY, A. (1950). “Yeni Japon Anayasası (1)”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 7, S. 1-2, ss. 494-506

ERGÜL, O. (2007). **Yeni Kurumsalcı Yaklaşımla Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi**, Ankara: Adalet Yayınevi.

ERHAN, Ç. (1996). “Avrupa’nın İntiharı” ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 51, S. 1-4., ss. 259-273.

GİNSBURG, T. (2003). **Judicial Review in New Democracies: Constitutional Courts in Asian Cases**, New York: Cambridge University Press.

GİNSBURG, T. (2008). “The Global Spread of Constitutional Review”, **The Oxford Handbook of Law and Politics** (Ed. Whittington, K. E.; Kelemen, R. D.; Caldeira, G. A.) New York: Oxford University Press, ss. 81 – 98.

GÖNENÇ, L. (2006). “2000’li Yıllarda Merkez-Çevre İlişkilerini Yeniden Düşünmek”, **Toplum ve Bilim**, S. 105, ss. 129-152.

GÖNENÇ, L. (2008). “Ortaçağ Avrupası’nda Anayasacılığın Düşünsel ve Kurumsal Temelleri”, **Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan**, Cilt II: Siyaset Bilimi, Ankara: Yetkin Yayınları, ss. 267 – 292.

GÜLENER, S. (2012). **Türkiye’de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu**, İstanbul: XII Levha Yayınları.

GÜLMEZ, A. (2015). **Uluslararası Derecenlendirme Kuruluşlarının Türkiye Uygulaması**, PESA Rapor.

GÜLSOY, M. T. (2007). **Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu**, Ankara: Yetkin Yayınları.

GÜRİZ, A. (2003). **Hukuk Felsefesi**, Ankara, Siyasal Yayınevi.

HEPER, M. (1985). **The State Tradition in Turkey**, England: The Eothen Press.

HİRSCHL, R. (2000). “The Political Origins of Judicial Empowerment through Constitutionalization: Lessons from Four Constitutional Revolutions”, **Law and Social Inquiry**, Vol. 25. S. 93, ss. 91-151.

HİRSCHL, R. (2004). “The Political Origins of the New Constitutionalism”, **Indiana Journal of Global Studies**, Vol. 11, Issue 1, ss. 71-108.

HİRSCHL, R. (2004). **Towards Juristocracy: The Origins and Consequences of The New Constitutionalism**, Massachusetts: Harvard University Press.

HİRSCHL, R. (2005). Preserving Hegemony? Assessing the Political Origins of the Eu Constitution, **International Journal of Constitutional Law**, Vol. 3 Issue 2/3, ss. 269-291.

HİRSCHL, R. (2009). "Juristocracy vs. Theocracy: Constitutional Courts and the Containment of Sacred Law", **Middle East Law and Governance: An Interdisciplinary Journal**, Vol. 1. ss. 129-165.

HİRSCHL, R. (2014). **Comparative Matters: The Renaissance of Comparative Constitutional Law**, Oxford: Oxford University Press.

KABOĞLU, İ. Ö. (1994). **Anayasa Yargısı**, Ankara: İmge Kitabevi.

KALAYCIOĞLU, E. (1994). "Elections and Party Preferences in Turkey: Changes and Continuities in the 1990's", **Comparative Political Studies**, Vol. 27, No. 3, ss. 402-424.

KELSEN, H. (2005). **Pure Theory of Law**, İngilizceye çev. Knight, M., New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd.

KEYMAN, S. (1978). "Hukuki Pozitivizm", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 35. S. 1-4. ss. 17-56.

KEYMAN, S. (1981). **Hukuka Giriş ve Metodoloji**, Ankara: Doruk Yayınları.

KÖKER, L. (2008). "Kanunilik ve Meşruluk: Türk Hukuk Kültüründe Eleştirel Bir Yaklaşım İçin Notlar." **Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan**, cilt I: Siyaset Bilimi, (Ed. YAZICI, S., GÖZLER, K., KEYMAN, F.), Ankara: Yetkin Yayınları, ss. 329 – 345.

LÜTEM, İ. (1951). "Cihanşümül bir Federalizm'in Şartları ve Güçlükleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8., S. 1, ss. 304-353.

MAGARIAN, G. P. (2001). "Toward Political Safeguards of Self-Determination", **Villanova Law Review**, Vol. 46, No. 6, ss. 1219-1258.

MARDİN, Ş. (2004). "Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri" (çev. GÖREN, Ş.) **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, (der. TÜRKÖNE M. ve ÖNDER, T.), 12. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 35-77.



MARDİN, Ş. (2007). **Türkiye’de Gençlik ve Şiddet, Türk Modernleşmesi**, (Der. TÜRKÖNE M. ve ÖNDER, T.), İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZBUDUN, E. (1976). **Social Change and Political Participation in Turkey**, Princeton: Princeton University Press.

ÖZBUDUN, E. (1993). **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

ÖZBUDUN, E. (2005). “Anayasa Yargısı ve Demokratik Meşruluk Sorunu”, **Demokrasi ve Yargı**, (ed. Ergül, O.) Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, ss. 336-352.

ÖZBUDUN, E. (2014). **Türkiye’de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri, Türkiye’de Demokratikleşme Süreci Anayasa Yapımı ve Anayasa Yargısı**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ÖZBUDUN, E. (2015). **Anayasalcılık ve Demokrasi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

PERÇİN, Ö. (2010). “Ekonomi Hukuku: Hukukun Sınıflandırılmasında Paradigma Kayması”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 59, S. 2, ss. 277-308.

RAZ, J. (2013). “Kelsen’in Temel Norm Kuralı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (çev. CEYLAN, Ş. Ş.), C. 62, S. 4, ss.1169 – 1193.

SADURSKİ, W. (2002). “Judicial Review and the Protection of Constitutional Rights”, **Oxford Journal of Legal Studies**, Vol. 22, No. 2, ss. 275-299.

SANDALOW, T. (1977). “Judicial Protection of Minorities”, **Michigan Law Reveiw**, Vol. 75. ss. 1162-1195.

SHİLS, E. (2002). “Merkez ve Çevre”, **Türkiye Günlüğü**, (çev. ÇELİKKAYA, Y. Z.), Sayı: 70, ss. 86-96.

STONE SWEET, A. (2000). **Governing with Judges: Constitutional Politics in Europe**, New York: Oxford University Press.

TEZİÇ, E. (1991). **Anayasa Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınları.

TONAMI, K. (2010). **İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Japonya’da Anayasacılığın Gelişimi, Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim**, 19-20 Mart 2010 Uluslararası Sempozyum, (çev. KONTACI, E.), (Ed. ERGÜL, O.), Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, ss. 211-239.

TOSUN, T. (1999). **Türk Parti Sisteminde Merkez Sağda ve Merkez Solda Parçalanma**, İstanbul: Boyut Kitapları.

TROPER, M. (2003). "The Logic of Justification of Judicial Review", **International Journal of Constitutional Review**, Vol. 1, No. 1, ss. 105 – 108.

TUNÇ, H. (1997). **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısı: Denetim Kapsamı ve Organları**, Ankara: Yetkin Yayınları.

TURHAN, M. (1995). "Anayasalcılık ve Kuvvetler Ayrılığı", **Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi**, 2. Kitap, Haz. Ökçesiz, H., İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları, ss. 106-114

TURHAN, M. (2006). "Anayasa Yargısının Demokratik Hukuk Devletinde İşlevi ve Meşruluğu", **Anayasa Yargısı İncelemeleri**, (der. Turhan, M. ve Tülen, H.) Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları. ss. 41-69.

TURHAN, M. (2007). "Anayasanın Hak Temelli Yorumu ve Anayasa Yargısı" **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 62., S. 3., ss. 379-404.

TURHAN, M. (2015). "Hans Kelsen'e Göre "Anayasaya Aykırı" Yasa", **Haşim Kılıç'a Armağan**, (der. ÇOBAN, A. R. vd.) C. I., Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları. ss. 349-384.

ULUSOY, D. Ç. (2015). "Federal Sistemlerde Hükümetlerarası Eğilimler", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 65, S. 4., ss. 1071-1112.

ULUŞAHİN, N. (2008). "Anayasa Yargısının Meşruluğu: J. Waldron Karşısında R. Dworkin", **Aydınlanma ve Hukuk: Modern Hukukun Sorunları Bağlamında Türkiye'de Hukuk**, (Yayıma Haz. KÖKER, L.) İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 106-118.

UYGUN, O. (2007). **Federal Devlet Temel İlkeleri, Başlıca Kurumları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, 3. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

YAZICI, S. (2015). "Kuruluşundan Bu Yana Türk Anayasa Mahkemesinin Değişen Rolü", **Haşim Kılıç'a Armağan**, der. ÇOBAN, A. R. vd. C. I., Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları, ss. 385-413.

YÜKSEL, M. (2000). **Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyon Sürecinde Ulusal Hukuk**, Ankara Barosu Dergisi, S. 4., ss. 77-90.

YOO, J. C. (1998). "Judicial Review and Federalism", **Harvard Journal of Law & Public Policy**, Vol. 22, s. 197, ss. 197-205.

YOO, J. C. (1996). "The Judicial Safeguards of Federalism", **Southern California Law Review**, Vol. 70 ss. 1311-1406.



ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

Bireysel Başvuru Kararları:

Anayasa Mahkemesi Başvuru Numarası: 2012/1272 Karar Tarihi:
04.12.2013

Anayasa Mahkemesi Başvuru Numarası: 2014/3986 Karar Tarihi:
02.04.2014

Anayasa Mahkemesi Başvuru Numarası: 2015/18567 Karar Tarihi:
25.02.2016

İptal/İtiraz Kararları:

Anayasa Mahkemesi 13/7/2015 Tarih, 2014/88 Esas, 2015/68 Karar sayılı
karar

Anayasa Mahkemesi 12/10/2016 Tarih, 2016/166 Esas, 2016/159 Karar
sayılı karar